

Oponentský posudek na disertační práci MUDr. Mgr. Mgr. JUDr. Zdeňka Pehala, Zdomácnění emfyteutického práva ve 13. a 14. století na Čáslavsku, Praha 2011, 235s. + 191s. příloh

Badatelským polem disertanta se stala otázka prosazování emfyteutického práva ve 13. a 14. století v bývalém Čáslavském kraji. Téma je nepochybně zajímavé a nosné. Za sympatickou považuji snahu o mezioborový přístup, kdy je právní věda doplněna historií a středověkou archeologií. (Není ovšem zřejmé, proč je na začátku práce uveden přehled obsahu a navíc ještě obsah.) Předmluva je obecná a nejvíce svědčí o hlubším zájmu autora o období českého středověku. Vlastní úvod díla dr. Pehala se zabývá problematikou emfyteuse jako takové. V nástinu zkoumané tematiky, kde nevím, zda by s Pehalovými interakcemi pojmů „emfyteuse“, „purkrecht“ či „německé právo“ byl zcela spokojen specialista, jsou např. slova: „Tento smluvní vztah procházel pak v průběhu středověku složitým vývojem, který vyústil v 17. a 18. století do takzvaného druhého nevolnictví“, značně problematickým tvrzením.

Pojednání o pramenech a literatuře ukazuje na šíři heuristiky, ale zároveň i na její hranice. Uchazeč své poznání založil na pramenech tiskem vydaných či v tisku interpretovaných. Je však evidentní, že erudovaný medievalista, který by práci posuzoval – za všechny uvedu prof. PhDr. Ivana Hlaváčka – by nepochybně žádal jejich doplnění o originální listiny a další diplomatické kategorie písemností uložené ve fondech archivů, když navíc je řada z nich dnes přístupná v elektronické formě, např. v projektu Monasterium. Kritické hodnocení řady Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae, kde autor uvádí z editorů pouze Josefa Emlera a Karla Jaromíra Erbena, (a co Mendl, Linhartová, Rynešová, Spěváček atd.?), je téměř opovážlivé. U literatury je její komplexní zvládnutí vzhledem k množství prací k dějinám českého středověku velmi obtížné, ne-li téměř nemožné. Bylo by ovšem žádoucí rozlišovat exaktní vědecká pojednání a práce vědecko-populární a především chybí relevantní cizojazyčná, zejména německá literatura.

Ve vlastním textu mi poněkud uniká smysl zařazení drobné subkapitoly „Antické kořeny emfyteuse“, (jež chronologicky nepokračuje), nehledě k tomu, že ji následují partie o vymezení „historické podoby Čáslavska“, „o významu termínu Ius“, „o německém právu“, „o lhotním zřízení“, „úloze imunit v zavádění německého práva“ a „otázce lánů jako dokladů nástupu německého práva a emfyteuse“ – celkově tedy poněkud chaotický komplet, o jehož strukturní relevanci není oponent přesvědčen. Množství údajů a postřehů postrádá vnitřní propojení, konceptualizaci a některé i dobré nápady tak unikají. Juristickou část těchto dílčích textů ponechám povolnějším, ale jako historik bych si při vymezení Čáslavské provincie

představoval mnohem zevrubnější práci s geografickými aspekty této krajiny, a to tak, jak je to např. patrné v raných dílech francouzské školy Annales, dále s údaji geologickými, pedologickými či s informacemi historické klimatologie.

Následující čtyři subkapitoly (obsah není pročíslován) se pak jeví jako velmi logický předstupeň konkrétní analýzy zkoumaného procesu na dominiích daného regionu. Zahajuje je nástin právního charakteru emfyteuse, pokračuje načrtnutím úlohy ústřední postavy kolonizace – tedy lokátora a jeho právní situace, tj. lokátor jako podnikatel, jeho úkoly při založení nové vesnice a odměna. Ocenit lze pojednání o ekonomických souvislostech emfyteuse, zejména o stimulaci nových osadníků, jakož i rozbor hospodářského prostoru středověké vesnice, včetně příkladů katastrů z této doby. U vymezení hranic velkých pozemkových celků a sporů o hranice pozemků na Čáslavsku není zřejmé, zda uváděné dílčí případy jsou v daných souvislostech charakteristické (a bylo by je tedy možné zobecnit), nebo jsou spíše výjimečné.

Následují analýzy emfyteuse v prostředí církevních institucí a pro srovnání příklad emfyteuse na majetku panského roku Lichtenburků. Největší pozornost je věnována roli klášterů v kolonizačním úsilí v Čáslavské provincii, s markantní koncentrací na prosazování emfyteuse na statcích benediktinského kláštera ve Vilémově, jež představuje více než 50% rozsahu textu konkrétního rozboru zkoumané problematiky. Dr. Pehal zde s obdivuhodnou péčí shromáždil velké množství údajů, jež přibližují čtenáři situaci některých lokalit i jednotlivých pozemků či mlýnů. Co ovšem postrádám, jsou zobecňující hypotézy, jež by také ukázaly na význam jeho výzkumů – např. při rekonstrukci strategie vilémovského kláštera, s níž budoval svoji doménu, kterou bylo nutné následně stabilizovat, aby se dala racionálně využít pro materiální zajištění klášterní komunity a plnění jejích povinností v duchovní službě i vůči panovníkovi a církvi. Obdobně to platí pro následující sondy (vždy o několika stránkách), zaměřené na želivský klášter a jeho roli v kolonizačním procesu či na nástup emfyteuse v oblasti kolonizace žďárského kláštera, zvláště když se jednalo o řády, které měly svá centra ve vyspělém prostředí západní Evropy a mohly tedy čerpat ze zahraničních i dalších zkušeností. Z provedených sond oceňuji např. stat' o komendě řádu německých rytířů Panny Marie a autorovy hodnotící postřehy v jejím závěru. Naopak v případě Lichtenburků by mě zajímalo, zda jsou nebo nejsou v jejich postupu v rámci rodové strategie rozdíly oproti církevním institucím.

Závěrečné shrnutí zjištěných poznatků hodnotím pozitivně, škoda jen, že většinou nepřešlo do vyšší zobecňující roviny. Ta by mohla ukázat, zda Čáslavská provincie (Čáslavský kraj) byla v rámci prosazování emfyteuse v Království českém spíše standardem,

nebo byla v něčem jedinečná, a pokud tomu tak bylo, nabídnout vysvětlující hypotézu. Při současných nárocích historie je třeba alespoň se pokusit promluvit do celozemského diskurzu, navíc, když téma kolonizace se opakovaně dostalo do víru vědeckých sporů i nacionálních vášní. Práce je vybavena odpovídajícím poznámkovým aparátem, jakož i bohatým seznamem pramenů a literatury. Velmi oceňuji olbřímí, pečlivě sestavenou přílohu s celkem 216 obrázky, kdy připojené popisy lze někde považovat za (svého druhu) drobné články.

Při celkovém posouzení předloženého textu a příloh je třeba konstatovat, že na vymezeném okruhu zdrojových podkladů byla analýza emfyteuse v bývalém Čáslavském kraji provedena adekvátně se smyslem pro detail, a práci proto lze doporučit k obhajobě. Pokud by však záměrem MUDr. Mgr. Mgr. JUDr. Zdeňka Pehala bylo téma prezentovat odborné veřejnosti, považuji za nezbytné doplnit heuristiku o nevydané prameny diplomatické povahy, dále zjištěné poznatky více abstrahovat a také rámcově komparovat s některými dalšími regiony Čech i střední Evropy. Jde ve své podstatě o badatelsky extrémně náročné téma, jež má regionální charakter pouze na „první pohled“. Ve skutečnosti by však mělo mít syntetizující vyústění se zařazením do širšího historického kontextu. Přimlouval bych se také za prohloubení znalostí autora z nauky o pramenech středověku, ze středověké paleografie a ze základů klasické, tj. středověké diplomatiky. (Právě pomocné vědy historické jsou totiž právem považovány za optimální propedeutiku historické medievalistiky.)

V Praze, dne 31. května 2012

Doc. PhDr. Jiří Šouša, CSc.